

že Vaše *Listy filozofom* uzreli svetlo sveta, a pevne verím, že aj prostredníctvom *Listu M. Várossovi* (ale nielen tým) pomôžu slovenskej filozofii, aby bola sama sebou.

Ešte raz vďaka za príjemný zážitok z putovania svetom myšlienok, ktorý som prežíval spolu s Vami v priebehu dní, keď som s ceruzkou v ruke čítal Vašu knihu.

S úctou, vďakou a srdečným pozdravom

Vasil Gluchman

Doc. PhDr. Vasil Gluchman, CSc.
Katedra filozofie FF PU
ul. 17. novembra 1
080 78 Prešov
SR

AKÉ SÚ PROBLÉMY FILOZOFIE SOCIÁLNYCH VIED?

BRIAN FAY: *Současná filosofie sociálních věd. Multikulturní přístup*. Preklad Jana Ogrocká. Praha, SLON 2002, 324 s.

Takmer vzápätí po vydaní *Contemporary Philosophy of Social Science: A Multicultural Approach* sa aj slovenský záujemca môže zoznámiť s českým prekladom knihy Briana Faya. Autor, výkonný redaktor prestížneho časopisu *History and Theory*, pôsobí ako profesor filozofie na Wesleyan University. Vo svojej monografii sa venuje viacerým problémom filozofie a metodológie sociálnych vied. Každá kapitola má v názve otázku, ktorá sa následne rieši, pričom stručná podoba tohto procesu je zachytená v *Zhrnutí*. Uvítať treba aj to, že zakončenie každej kapitoly tvorí zoznam literatúry súvisiacej s problematikou. Občas do textu preniká i multikultúrny prístup, ktorý zdôrazňuje rôznosť kultúr v skúmanom svete.

Hneď v prvej kapitole autor zvažuje samotnú možnosť sociálnych vied. Je možné, aby antropológ porozumel rituálom určitého kmeňa, ak nie je jeho členom? Môže historik 20. storočia vysvetliť konanie stredovekého rytiera? Fay sa teda pýta: "Musíme byť tím, koho chceme znáť?" Krajnú odpoveď podáva solipsizmus (účastnícka epistemológia), podľa ktorej človek poznáva len vlastné skúsenosti. Fay ukazuje, že takéto stanovisko vedie k absurdným dôsledkom. Aby sme niečo poznali, nemusíme disponovať konkrétnou skúsenosťou poznávaného, ale byť schopní ju "identifikovať, popsať a vysvetliť" (s. 33), pretože pri poznaní ide o "*pochopení smyslu této zkušenosti*" (s. 42), a nie o jej prežívanie.

Hrozbou sociálnych vied je aj epistemologický relativizmus, ktorý tvrdí, že poznanie je konceptuálnym rámcom určené, je možné len v jeho vnútri a rôzne rámce sú navzájom neporovnateľné. Fay upozorňuje, že tvrdenie o nesúmerateľnosti konceptuálnych schém je paradoxné (využíva na to i Davidsonov argument prekladom). "Dalo by se říci, že neshoda mezi paradigmaty předpokládá základní shodu v jejich pozadí."

(s. 106) Ako by sa inak mohlo hovoriť o *iných konceptuálnych schémach*? Relativizmus je kritizovateľný aj z hľadiska multikultúrneho prístupu. Autor postrehol, že aj keď pramení zo snahy spochybniť etnocentrizmus a oceniť pluralitu kultúr, v konečnom dôsledku nevnáša medzi ne porozumenie, ale ich rozdeľuje "do enkláv vzájomného nepochopení" (s. 104).

Podľa Faya treba človeka ponímať dynamicky, ako "relačnú jednotu". "*Já je sociální entita ze své podstaty.*" (s. 64) Autor svoje názory vyjadruje i dialektickým slovníkom - sám upozorňuje na vplyv Hegela: "Já ale nejsou jednoduché jednoty, Jiní jsou jejich integrální součástí" (s. 65), čo by sa mohlo formulovať i "obyčajne": okolie a rámce, v ktorých človek žije, ho ovplyvňujú. Aby však nedošlo k nedorozumeniu a aby sa človek nechápal ako číry produkt prostredia, v nasledujúcej kapitole je kritizovaný holizmus. Fay nepovažuje za nutné prikloniť sa na jednu stranu dichotómie atomizmus verzus holizmus. Produktívnejšie je prijať niektoré myšlienky z oboch a vyjadriť ich v kompromise: "Tvoříme svoji kulturu a společnost a ony zase utvářejí nás." (s. 90)

Rozsahom najväčšiu časť knihy (štyri kapitoly) Fay venuje problematike explanácie a interpretácie v sociálnych vedách. Na vysvetlenie ľudského konania je podľa neho vhodné dôvodové vysvetlenie, ktoré predloží proces praktického uvažovania. Nejasný je však Fayov postoj k diskutovanej otázke, či aktér od túžob a presvedčení pristupuje priamo ku konaniu, alebo je jeho záverom len rozhodnutie pre čin. Fay kritizuje racionalizmus, ktorý pri vysvetľovaní predpokladá, že aktér je racionálny. Zaraduje sem i názory W. Draya. Avšak v jeho koncepcii môže aktér svoje konanie odvodiť i z iracionálnych postojov, podmienkou je len to, aby boli *dobrymi* dôvodmi pre čin (predpokladá sa tu len inštrumentálna racionalita). Fay odporúča sociálnym vedcom, aby pri vysvetľovaní vychádzali z metodologického predpokladu "že *obecne* jsou lidé racionální" (s. 129). Ak sa však v konkrétnom prípade ukáže opak, konanie je potrebné predstaviť aspoň ako inteligibilné.

V nasledujúcej časti sa Fay pýta, či musíme iných chápať len z ich hľadiska. "Sociální věda sice vyžaduje porozumění, vedle toho ale vyžaduje *také* vysvětlení; nespočívá pouze v interpretaci významu sociálních jevů, ale *také* v odkrývání jejich příčin." (s. 162)

Následne porovnáva intencionalizmus s gadamerovskou hermeneutikou. Podľa Faya obe pozície vychádzajú z iného ponímania toho, čo je významom konania. Intencionalizmus hovorí o význame pre aktéra, no hermeneutika skôr o dôležitosti pre interpretujúcu komunitu. Aj v tejto kapitole dáva autor prednosť križeniu oboch stanovísk. Tvrdí, že aj keď im ide o iný význam, v oboch prípadoch sa má do úvahy brať "jak to, co jejich chování [aktérov] znamená pro ně, tak to, co znamená pro nás" (s. 184).

Skúmanie problematiky explanácie Fay završuje analýzou dvoch na prvý pohľad protikladných pozícií. Nomologizmus tvrdí, že vysvetľované javy je potrebné subsumovať pod zákon, zatiaľ čo historizmus predkladá vývoj, genézu javov. (V origináli sa síce hovorí o historicizme [historicism], no použitie výrazu "historizmus" v preklade sa dá zdôvodniť snahou vyhnúť sa konfúzii s historicizmom v Popperovom ponímaní.) Fay považuje oba modely vysvetlenia za použiteľné a navzájom nereducovateľné. Nomologizmus nemôže vysvetliť javy, ktoré sú špecifické, intencionálne ako aj historický proces. Podľa Faya práve tu zohráva svoju úlohu genetické vysvetlenie. Neurčuje preň však

kritériá platnosti, a tak si čitateľ môže klásť len rétorické otázky: "Je každé rozprávanie vysvetlením?", "Ak áno, má zmysel hovoriť o dvoch postupoch?" Fayovo ponímanie explanácie je dvojkolažné. Jednak akceptuje exaktne vymedzený nomologický model, no na druhej strane prisudzuje úlohu i dosť vágne ponímanej narácii.

Ďalšiu obojživelnú odpoveď predstavuje Fayova reakcia na otázku "Žijeme príbehy, nebo je pouze vyprávíme?" Ako riešenie presadzuje narativizmus, ktorý tvrdí, že príbehy sú žité už pri činoch, no z hľadiska ich neskorších dopadov sa dajú pre-rozprávať. Takýto postoj vlastne spochybňuje možnosť dosiahnuť jediný "skutočne pravdivý" príbeh o historickom jave. Samozrejme, to ale neznamená, že pravdivé je každé rozprávanie.

V predposlednej kapitole sa do centra pozornosti dostáva problematika objektivity. Fay odmieta objektivizmus (chce zachytiť realitu ako takú, akýsi pohľad odnikadiaľ), ako aj relativizmus. Tvrdí, že objektivita sa tu zbytočne stotožňuje s pravdou. Podľa neho sa ani pravdivosť, ani nepravdivosť hypotézy nedajú zistiť s istotou. Pokiaľ je dôraz na slove "istota", dá sa s touto symetriou súhlasiť. Ak sa však na problém pozoráme optikou falibilizmu (a on ju otvorene akceptuje), nemá zmysel zdôrazňovať neistotu poznania, pretože každé poznanie je neisté. Následne je možné hovoriť o asymetrii medzi zisťovaním pravdivosti a nepravdivosti hypotézy. Zatiaľ čo jej pravdivosť sa realizáciou jej empirických dôsledkov potvrdiť nedá, vyvrátiť ju možno vtedy, ak jej nejaký dôsledok protirečí. Svoj názor o nemožnosti vyvrátiť určitú hypotézu Fay opiera i o podivný argument (s. 246), že hypotézu H (ktorá za istých podmienok neplatí) možno upraviť do takej podoby, aby konvenovala empirii. Autor však hádam nechce tvrdiť, že H_1 (vytvorená doplnením o predpoklad, ktorý nie je v súlade či protirečí niektorému z predpokladov H) je stále v podstate H? Upravená hypotéza H_1 už nie je hypotézou H a zatiaľ čo modifikovaná verzia H_1 vyvrátená nie je, pôvodná H falzifikovaná je. Vráťme sa ale k hlavnej téme autora. Podľa neho sa má objektivita spájať s procesom výskumu, nie s jeho výsledkom, ide tu vlastne o kritickú intersubjektivitu.

Na záver knihy Fay sumarizuje svoj zámer. Predovšetkým sa snaží upozorniť na obmedzenosť dichotomických riešení *bud'-alebo*. Multikultúrny prístup je zhrnutý v podobe dvanástich odporúčaní pre spoločenské vedy. Čo sa týka samotného využitia týchto vied, Fay vidí ich prínos najmä v troch oblastiach: 1. odkrývaním a vysvetľovaním zvláštneho *zlepšujú možnosť komunikácie*; 2. poznávanie iných vedie späťme i k lepšiemu *sebapoznaniu*; 3. *rozširujú morálnu predstavivosť* (s. 279 - 280).

Recenzovaná práca je vcelku vydareným prehľadom základných problémov filozofie a metodológie sociálnych vied. Formulované sú tu hlavné odpovede na otázky, s ktorými sa sociálny vedec reflektujúci i vlastnú prácu musí nutne stretnúť. Jednotlivé -izmy sú náležite priblížené a výsledné autorovo stanovisko je podložené argumentáciou. Pri analýze a kritike Fay využíva i príklady z konkrétnych disciplín. Čitateľ tak nemá problém sledovať líniu jeho uvažovania a utvrdzuje sa aj v tom, že rozoberané riešenia majú reálny vplyv na prácu bádateľa. Na tomto diele treba oceniť najmä prehľadnosť a zrozumiteľnosť, s akou sú predstavené jednotlivé pozície. Aj keď autor označuje svoj prístup za dialektický (selektuje a kombinuje niektoré predpoklady z alternatívnych pozícií do jednej výslednej), neuchyluje sa k obskúrnym zjednoteniam kontradikcií. Jeho postoj je v podstate čitateľný a hoci s ním recipient súhlasiť nemusí,

rozhodne poskytuje vhodnú ukážku toho, ako by mohlo relevantné riešenie nastolených problémov vyzerat'.

Eugen Zeleňák

Mgr. Eugen Zeleňák
Filozofický ústav SAV
Klemensova 19
813 64 Bratislava
SR

FILOZOFIA NA EVANJELICKOM KOLÉGIU V PREŠOVE

RUDOLF DUPKALA: Prešovská škola (Filozofia na evanjelickom kolégiu v Prešove).
Prešov 1999, 138 s.

Práce Rudolfa Dupkaly je v hlavni míre věnována otázkám rozvoje filozofického myšlení v Evangelickém kolegiu v Prešově od doby jeho založení v roce 1667 až k první polovině 19. století. To je podstatné, avšak autor se neomezuje jen na analýzu názorů domácích filozofů, ale snaží se také představit jejich myšlení na pozadí vývoje evropské filozofie.

Dupkalova kniha je složena ze čtyř hlavních kapitol. První z nich je věnována samému procesu založení Kolegia v Prešově a také jeho charakteristice jako instituci především vychovávající mladé lidi. Autor se snaží přiblížit čtenáři - dělá to konečně způsobem velmi jasným a důkladným - veškeré organizační proměny a také historický základ Vysoké školy v Prešově. Chce totiž zdůraznit originálnost a neobyčejnost prešovské školy, díky které se Prešov stal nejdůležitějším centrem výchovy v oblasti zvané Uhersko. Autor zvlášť zdůrazňuje v této kapitole vývoj filozofie v Kolegiu - zdůrazňujíc význam činnosti přednášejících.

V druhé kapitole se objevují reflexe týkající se evropské filozofie rozvíjející se v Evangelickém kolegiu v Prešově v 17. století. Na základě hluboké analýzy a interpretace autor představuje následující názory: baconizmus J. Bayerův, atomizmus I. Cabanův a protestantský aristotelizmus Ladiverův.

Obsah další kapitoly je pokračováním zahájené myšlenky. Autor tu představuje filozofii J. Karlovského a Ž. Karlovského v kontextu evropské filozofie. Rozvažuje rovněž filozofickou koncepci etiky A. Vandráka, filozofické základy a rozsah estetičnosti M. Greguše a také motivy filozofie L. Serédiho a M. Szlávika.

Kapitola čtvrtá je věnována činnosti profesorů filozofie učících na Evangelickém kolegiu v Prešově v první polovině 20. století. Zvláštní pozornost Dupkala přikládá činnosti J. Koreňě, J. Červenky, S. Felbera a J. Mikleše.

Závěrem můžeme konstatovat, že Rudolf Dupkala zdůrazňuje ve své práci především skutečnost, že filozofie rozvíjející se na Evangelickém kolegiu v Prešově měla obrovský vliv na celou koncepci evropské filozofie. Kromě toho zdůrazňuje zásluhy profesorů tohoto Kolegia, známé díky jejím tvořivým interpretacím, rozmanitým změnám filozofického myšlení a samému pěstování filozofie.